

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.13:343.5/6:316.6:159.9

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.3.1>**О. І. Зінсу**аспірантка відділу докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК ПОЛІФОНІЧНИЙ ГЛИБИННИЙ КОНФЛІКТ

Метою наукової статті є дослідження феномена домашнього насильства як поліфонічного глибинного конфлікту, в основі якого лежить інтегрований комплекс елементів макросистеми й мікросистеми. Наголошено, що трансформаційні процеси в сучасному вітчизняному соціальному просторі неодмінно позначаються на зміні парадигми морально-правової поведінки в суспільних і приватних стосунках і, зокрема, у сфері сім'ї, побуті, родині та вимагають вироблення дієвих заходів розв'язання конфлікту домашнє насильство. З'ясовано, що детермінантами домашнього насильства виступають чинники біологічного, соціального, психологічного, культурного характеру, що відображено, відповідно, в різних теоріях насильницької поведінки: соціокультурній; системно-сімейній; індивідуально-психологічній. Визначено концептуальні положення циклічності домашнього насильства. Відокремлено суспільно-небезпечний характер проявів домашнього насилля та, відповідно, викладено статистичні дані структурних сегментів осіб, які зазнали впливу домашнього насилля. Встановлено, що соціально-психологічні передумови неправомірної поведінки та домашнього насильства корелюють з індивідуальною психологічною вразливістю особистості та ступенем індикаторів глибинного конфлікту. Обґрунтовано значення психологічної несумісності та правосвідомості у формуванні, розвитку, становленні та розв'язанні глибинного конфлікту домашнє насильство. Виявлено, що глибинний конфлікт, яким є домашнє насилля, вміщує в собі функціональне ядро полярності: конструктивізму та деструкції (деконструктивізму). Відповідно, особливій значущості в запобіганні та протидії домашньому насильству як поліфонічному глибинному конфлікту з-поміж інших складників набуває розвиток критичного мислення та особистісних чинників правомірного спрямування. Також велику роль відіграють механізми соціального захисту та психологічно-правовий супровід соціально вразливих категорій населення, які зазнали впливу домашнього насильства. На основі проведеного дослідження сформувано висновки й пропозиції щодо подальших між-дисциплінарних теоретико-прикладних досліджень феномена домашнього насильства.

Ключові слова: домашнє насильство, конфлікт, держава, правосвідомість, правова культура, психологічна несумісність, співзалежність.

Постановка проблеми. В сучасних умовах інтеграції України в європейське товариство особливої актуальності набуває проблематика домашнього насильства та пов'язані з нею трансформаційні тенденції в суспільному та приватному бутті. Гетерогенез культурного світу, фрагментарність і динамічність суспільних цінностей, специфіка посттоталітарної амбівалентності та зближення правових систем світу неодмінно позначаються на зміні соціальної орієнтації та ідеалів з осмисленням нових

соціальних реалій поліфонічності домашнього насильства, що зумовлює актуальність наукових пошуків у сфері теоретико-прикладних інтенцій домашнього насилля як поліфонічного глибинного конфлікту.

Мета статті – аналіз феномена домашнього насильства як поліфонічного глибинного конфлікту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти парадигми морально-правової поведінки в сім'ї, родині, побуті привертали

увагу вчених, філософів, практиків, законодавців упродовж усього розвитку суспільства та формування, становлення інституту права і держави. Натомість особливий інтерес у вітчизняному соціально-правовому просторі до цього наукового напрямку зріс після набрання чинності Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [1] та ухвалення нормативно-правових актів, пов'язаних з організаційно-правовим механізмом реалізації положень зазначеного Закону.

На цьому тлі вирізняються наукові пошуки сучасних вітчизняних учених, а саме: окремі аспекти альтернативного вирішення спорів під час урегулювання сімейних конфліктів (Н. Бондаренко-Зелінська, 2016); поняття, сутність і причини виникнення насильства в сім'ї: (І. Ботнарченко (2016); міжпоколінний конфлікт як спосіб взаємодії представників різних поколінь у сім'ї (А.Галичанська (2014); психологічні чинники конфліктів у молодій сім'ї (Т. Зозуль, 2014); історично-правові аспекти протидії насильству в сім'ї (І. Ієрусалімов, О. Литвинчук, В. Ієрусалімов, 2019); причини латентності насильства в сім'ї (М. Качинська, 2016); причини виникнення, попередження, врегулювання сімейного конфлікту (З. Кругл, 2017); особливості та специфіка конфліктів у сім'ї (Р. Квас, 2016); запобігання побутовому насильству: кримінологічні засади (О. Литвинов, 2014); структурно-динамічні особливості та соціально-психологічні засоби корекції неконструктивних життєвих стратегій подружжя (О. Морозова, 2018); аналіз сутності побутового насильства як соціально-психологічного явища (М. Троїцька, 2016); соціально-правові чинники протидії домашньому насильству (С. Чернета, 2018); насильство в сім'ї як суспільне явище (І. Шаповал, 2016).

Кожний із дослідників, із-поміж іншого, викладав своє бачення, свій світогляд, власні наукові інтерпретації, теоретичні конструкції тощо. Наприклад, Н. Бондаренко-Зелінська висловлює позицію, що найбільш ефективними під час розв'язання сімейних конфліктів є способи альтернативного розв'язання спорів («Alternative Dispute Resolution») [2, с. 158]. Т. Зозуль дотримується поглядів, що детермінантами психологічних розладів у стосунках молодого подружжя є психологічна неготовність до взаємодії, конфліктність через невміння конструктивно спілкуватися та розв'язати конфліктні ситуації, а також неусвідомленість відповідальності за можливі наслідки конфлікту [3, с. 7].

Серед сучасних закордонних учених, дослідників проблематику домашнього насильства вивчали Т. Айох (Т. Ayouch, 2018), Р. Андриамандросо (R. Andriamandroso, 2019); К. Гарсія (K. Garcia, 2017), Е. Герман (E. Herman, 2019), І. Коте (I. Côté, 2017), М.Хуот (M. Huot, 2016), Ф. Оуелет (F. Ouellet, 2019), Л. Лофер (L. Laufer, 2018), Г. Патард (G. Patard, 2019), Г. Пір'є (G. Perrier, 2018), Д. Перро (D. Perreault, 2018), Аделаїда Тангуй (A. Tanguy, 2016), М.Л. Тремблей (M.L. Tremblay, 2017) та інші.

Зокрема, еволюцію практики створення, функціонування притулку для жінок, жертв домашнього насильства у Квебеку досліджувала у своїй дисертаційній роботі канадська дослідниця І. Коте (I. Côté, 2017) [6]; тематику подружнього насильства, сім'ї та втручання розглядали в співавторстві Л. Лофер та Т. Айох (L. Laufer & T. Ayouch, 2018) [7]; дослідження сімейної медіації за наявності домашнього насильства: скринінг, практики втручання, виклики та проблеми привернули увагу М. Гуот (M. Huot, 2016) [8]; подружнє насильство: форми, види, дослідження та профілактику вивчали вчені Фредерік Оуелет і Гізела Патард (G. Patard & F. Ouellet, 2019) [9].

Утім, попри численні публікації з проблематики домашнього насильства, питання інтенцій домашнього насильства як поліфонічного глибинного конфлікту з використанням потенціалу міждисциплінарного підходу не отримало достатнього теоретичного розроблення та висвітлення і не виступало предметом спеціальних досліджень, що актуалізує значущість обраної теми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан суспільно-історичного поступу процесів державотворення і правотворення в Україні втілює стратегії розбудови правової держави, формування успішного громадянського суспільства та передбачає реалізацію значних трансформаційних реформ у суспільних і приватних відносинах. Зазначене неодмінно позначається на переосмисленні заданих тоталітарним режимом правил поведінки в сім'ї, побуті, родині. Особливої гостроти при цьому набуває проблематика домашнього насильства, розв'язання якої насамперед полягає в викоріненні дискримінаційних стереотипних уявлень щодо морально-правових норм поведінки та усвідомлення, сприйняття нових зразків моделей поведінки, заснованих на аксіологічних настановах демократичного суспільства людиноцентричної моделі буття.

Складний і суперечливий феномен домашнього насильства являє собою інтегрований комплекс елементів макросистеми й мікросистеми, який містить чинники біологічного, соціального, психологічного, культурного характеру, що відображено відповідно в різних теоріях насильницької поведінки: соціокультурній, системно-сімейній, індивідуально-психологічній. Кожна із зазначених теорій охоплює певні підходи та сегменти соціальності, спільними для яких виступає наявність глибинного конфлікту. В структурній основі поліфонічності конфлікту домашнього насильства з-поміж інших складників лежить конфлікт цілей, конфлікт пізнання, конфлікт почуттів, що в поєднанні з низьким рівнем правової культури, деформацією правосвідомості (правовим нігілізмом, дилетантизмом), психопатологічними розладами особистості створюють надалі ризик суспільно-небезпечного діяння.

Наявність суперечностей за розбіжності інтересів і ціннісних установок спонукає до нав'язування свого бачення, своїх принципів, стереотипів, які формують модель поведінки учасників конфліктної взаємодії. Істотною ознакою досліджуваного поняття простежується агресія, неповага до прав і свобод іншої людини, пронизливе почуття ненависті, жадоба моральної, психологічної, економічної влади, намагання приховати особисту неповноцінність шляхом нав'язування власної влади над членами сім'ї, родини; застосування різних форм контролю та маніпулювання іншими; високий рівень оцінних суджень і наклеювання ярликів, поряд із низьким рівнем психічної саморегуляції, комунікативної культури. При цьому всі учасники конфлікту у сфері домашнього насильства як безпосередньо, так і опосередковано впливають один на одного.

Поліфонічність домашнього насильства вирізняється циклічністю, що розгортається в часі й в просторі. Історія циклічності домашнього насилля має чотири фази:

1. На початку (перший етап) простежується накопичення напруги, супротивність, формування невдоволення, роздратованості, назрівання конфліктної ситуації. 2. Далі йде кульмінаційний етап. Стан гострого безконтрольного емоційно-психологічного стану, неодмінним елементом якого є вибух епізодів насильства (фізичного, економічного, психологічного, сексуального). 3. Третя фаза проходить під назвою так званого медового місяця. Зазначена фаза характеризується теплими відносинами, показовістю «начебто щирого каяття» та гарних відносин. Спостерігається прийняття провини.

Лунають обіцянки виправлення та подальшої «слухняної поведінки». 4. Після періоду «медового місяця» настає стадія невдоволення, непорозуміння, розчарованість, почуття, що «нічого не змінилося», він (вона) «знову ображає», простежується загострення суперечностей, невдоволення, залучення нових учасників, поява нових (або) розгортання усталених нерозв'язаних фрагментів глибинного конфлікту. Чільне місце в наростанні міжособистісного та внутрішнього стану невдоволення учасників конфлікту займає психологічна несумісність, яка містить індивідуально-психологічні складники, ціннісні орієнтації, рівень домагань, правову культуру, світогляд, соціальну роль.

Аналіз проведених спостережень, анкетування, опитувань підтверджує роль психологічної несумісності та рівня правосвідомості в розгортанні конфлікту. Зокрема, під час психологічної несумісності на ґрунті особистісних неприязних стосунків і наростання суперечностей спрацьовує закон ескалації конфліктогенів. При цьому прояв конкретного фрагмента (епізоду) домашнього насильства залежить від взаємопов'язаних, взаємозалежних індикаторів економічного, морального, психологічного зрізів. Формами психологічних конфліктогенів можуть бути: погрози, приниження, сарказм, деструктивна критика, газлайтинг, принизливі судження, повчання, докори та інше. Кожна повторність циклу домашнього насильства має тенденцію до поглиблення сформованого глибинного конфлікту. З плином часу фрагментарність епізодів насилля набуває звичного для сім'ї стану співзалежності учасників конфлікту, засвідчуючи адаптовану роками стереотипну неправомірну поведінку, втрату контролю над власною поведінкою та незворотний процес деградації особистості, відповідно, створюючи вірогідність розвитку «конфлікту вітального значення».

У цьому контексті доцільно згадати й про статистичні дані. Наприклад, «структурний розподіл жертв від домашнього насильства, що є небезпечним для життя, за статтю має такий вигляд: жінки: дружина (співмешканка) – кваліфіковані вбивства (51,7%), умисні вбивства (29,9%), тяжкі тілесні ушкодження (34,5%); мати (сестра) – 7,5, 7 і 4,4% відповідно; донька, баба, теща – 5, 5,4 і 2,9% відповідно; коханка, приятелька, сусідка та інші особи – 4,1, 12,1 і 5,1% відповідно; чоловіки: чоловік (співмешканець) – 15,8, 13,1 і 9,9% відповідно; син (брат) – 8,8, 10,5 і 16,8% відповідно; приятель, знайомий, сусід та інші особи – 21,

8,1 і 26,4% відповідно» [4, с. 138]. При цьому, як зазначає О. Ткаленко, жінки, що потерпають від насильства в подружніх стосунках, часто схильні до несвідомого «відігравання образ» на власних дітях, яке проявляється у зневажанні потребами дітей (зокрема, життєво необхідними) [5, с. 27].

Тож «серед причин насильства в сім'ї щодо дітей, які називали опитані нами працівники органів публічної адміністрації, такі: 39,4% пов'язують це явище зі свідомим методом виховання; 33,3% – з матеріальною нестабільністю; 27,3% – з нездоровим способом життя членів сім'ї. При цьому 41,4% опитаних зазначили, що батьки застосовують насильство до своїх дітей тому, що вважають, що це найкращий метод виховання; 36% – батьки не знають інших методів виховання; 27,6% – коли в батьків погані настрої, вони намагаються відвести злість. Загалом причини формування насильницьких взаємин у родині не вичерпуються будь-яким одним фактором. Розвиток насильницьких стосунків є наслідком їхньої сукупності» [4, с. 25]. Також досліджено вплив дитячих казок на формування насильницької моделі поведінки в дітей. Наприклад, О. Ткаленко зазначає, що аналіз дитячих казок, за допомогою яких формується свідомість дітей і прививаються певні соціальні норми, приводить до висновку про поширення у них елементів домашнього насильства, яке доволі часто сприймається як належне [5, с. 24–25].

Пильної уваги дослідника конфлікту також потребує сегмент соціально вразливих категорій населення. Це насамперед соціально мало захищені родини, розлучені члени сім'ї, діти, безпритульні особи, особи з обмеженими можливостями, особи похилого віку, трудові мігранти, члени інтернаціональних сімей та інші соціально вразливі категорії населення, які за станом безпорадності, патології здоров'я, економічно-фінансової залежності неспроможні гідно відстояти та захистити свої законні права, інтереси від неправомірних діянь членів сім'ї, родини. Через це серед складників конструктивного розв'язання проблематики домашнього насильства належне місце також мають посідати державні гарантії кількісних та якісних параметрів соціального забезпечення зазначених соціальних сегментів.

Також доцільно наголосити, що глибинний конфлікт, яким є домашнє насилля, вміщує в собі функціональне ядро полярності: конструктивізму та деструкції. З огляду на зазначене вкрай важливим є наявність уміння

та готовності віднайти потенційні ресурси особистості, спрямовані на підвищення рівня розвитку критичного мислення, рівня самоконтролю, незалежності й спроможності самостійного опанування методами та прийомами конструктивного розв'язання конфліктної ситуації ще на стадіях зародження чи інтенсивного формування домашнього насилля. Це, відповідно, потребує зміни світогляду й вироблення навичок правомірного з гуманістичних позицій розв'язання конфлікту та беззаперечного відсторонення від стереотипних дискримінаційних неправомірних насильницьких рішень і діянь (дій чи бездіяльності) у сімейній (родинно-побутовій) рольовій взаємодії.

Висновки і пропозиції. Отже, глибинний конфлікт у сфері домашнього насильства як прояв неправомірної поведінки потребує ретельних теоретико-прикладних досліджень, що передбачають: наукові пошуки генези домашнього насильства; аналіз правових санкцій на прояви домашнього насильства; розроблення програми конструктивного психологічно-правового розв'язання конфлікту й вироблення чіткого дієвого соціально-правового захисту осіб, які зазнали впливу домашнього насилля.

Список використаної літератури:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 5. Ст. 35. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 21.07.2020).
2. Бондаренко-Зелінська Н.Л. Окремі аспекти альтернативного вирішення спорів при врегулюванні сімейних конфліктів. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 15. С. 158–162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/_2016_15_41 (дата звернення: 21.07.2020).
3. Зозуль Т.В. Психологічні чинники конфліктів у молодій сім'ї. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2014. Вип. 47. С. 58–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psykhol_2014_47_9 (дата звернення: 21.07.2020).
4. Кузнецов М. Віктимологічний портрет жертви домашнього насильства, що є небезпечним для життя. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. Київ, 2019. № 1 (7). С. 136–144. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2019.1.12>. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bpau_2019_1_14 (дата звернення: 21.07.2020).
5. Ткаленко О.М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів публічної адміністрації щодо попередження насильства в сім'ї відносно дітей : дис. ... канд. юрид.

- наук: 12.00.07; Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2016. URL: https://oduvs.edu.ua/uploads/2016/09/dus_tkalenko (дата звернення: 21.07.2020).
6. Isabelle Côté L'évolution des pratiques en maison d'hébergement pour femmes victimes de violence conjugale au Québec I Côté. 2017. papyrus.bib.umontreal.ca URL: <https://www.puq.ca/catalogue/livres> (дата звернення: 21.07.2020).
 7. Laurie Laufer, Thamy Ayouch. Violences conjugales, famille, vulnérabilité. Topique-Revue freudienne, L'Esprit du temps. 2018. № 143 (2). P. 151–167. 10.3917/top.143.0151.hal-02530091. URL: <https://hal-univ-diderot.archives-ouvertes.fr/hal-02530091> (дата звернення: 21.07.2020).
 8. Madeleine Huot L'intervention en médiation familiale en présence de violence conjugale: dépistage, pratiques d'intervention, défis et préoccupations. Thesis or Dissertation. par Huot, Madeleine Université de Montréal. Canada, 2016. URL: <http://hdl.handle.net/1866/16230>. URL: papyrus.bib.umontreal.ca/ha... (дата звернення: 21.07.2020).
 9. Guisela Patard, Frédéric Ouellet Violence conjugale: formes, types, recherche et prévention. Université de Montréal, Montréal, Quebec, Canada. Violence conjugale: formes, types, recherche et prévention. G Patard, F Ouellet, 2019. papyrus.bib.umontreal.ca URL: www.researchgate.net/33343... (дата звернення: 21.07.2020).

Zinsu O. I. Domestic violence as a polyphonic deep conflict

The aim of the scientific article is to study the phenomenon of domestic violence as a polyphonic deep conflict based on an integrated set of elements of the macro system and micro system. It is emphasized that the transformation processes in the modern domestic social space inevitably affect the paradigm shift of moral and legal behavior in public and private relations, and in particular, in the family, life, family and require effective measures to resolve the conflict "domestic violence". It was found that the determinants of domestic violence are factors of biological, social, psychological, cultural nature, which is reflected, respectively, in various theories of violent behavior: sociocultural; system-family; individual psychological. The conceptual provisions of the cyclical nature of domestic violence are determined. The socially dangerous nature of domestic violence is highlighted and, accordingly, statistical data of structural segments of persons affected by domestic violence are presented. It is established that socio-psychological preconditions of illegal behavior and domestic violence correlate with individual psychological vulnerability of the individual and the degree of indicators of deep conflict. It was found that the deep conflict, which is domestic violence, contains a functional core of polarity: constructivism and destruction (de-constructivism). Accordingly, the development of critical thinking and personal factors of lawful direction acquires special significance in preventing and counteracting domestic violence as a polyphonic deep conflict among other components. Mechanisms of social protection and psychological and legal support of socially vulnerable categories of the population affected by domestic violence also play an important role. On the basis of the conducted research the conclusions and offers concerning the further interdisciplinary theoretical and applied researches of a phenomenon of domestic violence are formed.

Key words: domestic violence, conflict, state, legal awareness, legal culture, psychological incompatibility, codependency.